

TÜRKİYE'DE HOLOKOST EĞİTİMİ

Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR

Dumlupınar Üniversitesi, İİBF

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

hakanaridemir@gmail.com

Özet

Söz konusu sunum Türkiye’de Holokost (Yahudi Soykırımı Tarihinin) eğitiminin başlangıcını incelemektedir. Bu konu artık Türkiye’yi yakından ilgilendirmeye başlamıştır. Bir taraftan, T.C. Dışişleri Bakanlığı nezdinde IHRA’ya bir Hazırlık Komisyonu kurulmuştur. Diğer taraftan, birçok uluslararası kuruluş (Amsterdam’daki Anne Frank Evi, Washington DC’deki Holocaust Memorial Müzesi) Türkiyeli akademisyenlerle birlikte çalışmaya başlamışlardır. Türkiye’de Holokost eğitiminin başlangıcı beraberinde bazı sorular getirmektedir. Böyle bir dersi Türkiye’de vermenin zorlukları nelerdir? Türkiye’de verilecek bir eğitim sadece Amerikan ve Avrupa deneyimlerinden mi yararlanmalı yoksa Türkiye kendi modelini mi yaratmalıdır? Bu sorulara Kütahya Dumlupınar Üniversitesi’nde Uluslararası Hukuk ve Soykırım Araştırmaları derslerini takip eden öğrencilerle yapılmış çalışmaların ışığında cevap vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Soykırım Çalışmaları, Holokost Eğitimi

HOLOCAUST EDUCATION IN TURKEY

Abstract

The paper deals with the beginning of Holocaust education in Turkey. In fact, the Holocaust history and memory has become an important subject in the Turkish public sphere recently. On the one hand, a commission has been established and is supervised by the Turkish Foreign Ministry in order to prepare Turkey’s application for being a full member of the IHRA – International Holocaust Remembrance Alliance. On the other hand, NGO’s and academics are organized, while they are intensively cooperating with institutions such as the USHMM or the Anne Frank House in Amsterdam, different scientific activities (conferences, teacher training seminars).

The beginning of Holocaust education in Turkey raises however a few questions. What are the challenges of approaching Holocaust history and memory in high schools or universities in Turkey? Will the American and European experience of Holocaust education constitute a model for Turkey or should Turkish scholars conceive a new way of dealing with this issue? We will try to reflect on those questions on the basis of the experience we gained with students during undergraduate courses at Dumlupınar University (Kütahya / Turkey) that focused on International Law and Genocide Studies.

Key Words: Genocide Studies, Holocaust Education

Bu çalışmada, Türkiye’de Holokost eğitiminin başlangıcı üzerinde durulacaktır. Bu eğitimin nasıl yapılabileceği konusu ele alınacaktır. Bunu yaparken de somut bir örnekten yola çıkılacaktır. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi’nde 2012 yılından beri verilmekte olan lisans düzeyindeki Uluslararası Politikada Soykırım dersi çerçevesinde öğrenciler ile yaşanan deneyim paylaşılacaktır.

Holokost yani Yahudi Soykırımı tarihi birkaç yıldır Türkiye için önemli bir konu olmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı nezdinde hayata geçirilen bir komisyon bu konuda öncü rol oynamaktadır. Söz konusu Komisyon Dışişleri Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı’ndan üyeler ve akademisyenlerden oluşmaktadır. Amacı Türkiye’nin *IHRA-International Holocaust Remembrance Alliance* isimli platforma tam üyeliğini sağlamaktır. Türkiye bu platformda şimdilik sadece gözlemci statüsündedir. Bu sürece uygun olarak, Türkiye’nin *IHRA* hazırlık komisyonu orta öğretim seviyesinde Holokost eğitiminin nasıl ele alınabileceği üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bunu yaparken de Holokost tarihi ve ortak hafızası üstünde çalışan birçok uluslararası kurumla işbirliğinde bulunmaktadır. Örnek olarak, merkezi Fransa’da bulunan Aladin Project’le yapılan çalışmalar verilebilir. Bu çalışmaların sonucunda Holokost eğitimi deneyimi konusunda Ekim 2013 yılında İstanbul’da Galatasaray Üniversitesi’nin ev sahipliğinde uluslararası bir seminer düzenlenmiştir. Hem Türkiye’deki Holokost eğitiminin başlangıcı, hem de diğer ülkelerin deneyimleri tartışılmıştır. Dışişleri Bakanlığı’nın IHRA Hazırlık komisyonu ayrıca Washington DC’deki US Holocaust Memorial Museum, Amsterdam’daki Anne Frank House ve Kudüs’teki Yad Vashem gibi uluslararası kurumlarla işbirliğine devam etmektedir.

Dışişleri Bakanlığı'nın IHRA Hazırlık komisyonunun dışında da sivil toplum kuruluşları ve Türkiyeli akademisyenler Holokost eğitimi alanında çalışmaya başlamışlardır.¹Yine uluslararası kurumlarla işbirliğinde bulunarak farklı etkinlikler düzenlemektedirler. Bu etkinlikler arasında ünlü Holokost araştırmacılarının konferanslarını ve orta okul / lise öğretmenlerine yönelik Holokost eğitimi seminerlerini sayabiliriz.

Yani Holokost eğitimi Türkiye için yeni bir çalışma alanı olmaya başlamıştır. Çeşitli projeler kamusal alanda da kendini az da olsa göstermeye başlamıştır. Tabii bu projelerin geniş kitlelere ulaştığını söylemek pek mümkün değildir. Yine de Alman tarihçi Corry Guttstadt'ın ifade etmiş olduğu gibi Türkiye'de Holokost tarihi ve eğitimi ile ilgili hiçbir bilginin, hiçbir çalışmanın olmadığını söylemek yanlış olacaktır.² Örneğin yabancı dilde eğitim veren özel liselerde Holokost edebiyatına ait eserlerin veya eserlerden bölümlerin okunması mümkündür. Bu öğrenciler Anne Frank'ın günlüğüyle veya Joseph Joffo'nun Vichy Fransa'sında bir çocuk olarak saklanarak hayatta kalış hikayesiyle karşılaşmaktadırlar.³ Diğer taraftan, Sosyal bilimler alanında eğitim gören üniversite öğrencileri de Holokost tarihiyle tam olarak karşılaşmasalar bile, Hannah Arendt, Zygmunt Bauman gibi Holokost düşünürleri ile tanışmaktadırlar.⁴

Tabii ki Türkiye'de Holokost tarihi alanında yapılacak daha çok iş vardır. Şimdiye kadar az sayıda eser Türkçe'ye çevrilmiştir. Ve bu eserlerin Holokost tarihi hakkında çok fazla bilgi sahibi olmayan okuyucular tarafından anlaşılıp anlaşılamayacağı haklı olarak sorgulanabilir. Mesela Claude Lanzmann'ın 9,5 saat süren Shoah isimli filminin diyaloglarının yer aldığı kitabı 2004 yılında Yapı Kredi yayınları tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.⁵ Film soykırımdan sağ kurtulanlar, soykırım politikasını uygulamış Naziler ve soykırıma katılmamış, fakat tanık olmuş Polonyalılarla yapılan röportajlardan oluşmaktadır. Soykırım politikasında bahsedilen birçok kavram Türk okuyucu için yabancıdır. Bu yüzden Holokost eğitiminin orta öğretim ders programına dahil edilmesi çalışmaları çok olumlu bir gelişmedir. Hem geniş kitlelerin bu konuda bilgilenecek, hem de Holokost ve Yahudilerle ilgili her ülkede var olabilen ön yargılar kırılacaktır.

Türkiye'de Holokost eğitiminin başlangıcı ile ilgili bu kısa bilgilerden sonra Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nde Uluslararası Politikada Soykırım dersinde Holokost tarihinin lisans öğrencileriyle nasıl ele alındığından, ne tür zorluklarla karşılaşabildiğinden bahsedilecektir. Bu ders genel olarak, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü 4. Sınıf Güz Döneminde seçimlik ders olarak yarım dönem okutulmaktadır. Dersi dönemler itibarı farklı sayıda öğrenci seçmektedir. 2015-2016 Eğitim Öğretim Yılı Güz Döneminde Türkiye'nin farklı şehirlerinden gelen 180 öğrenci dersi seçmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu Holokost tarihi hakkında önceden bir ders görmemiştir. Konu hakkında da çok bilgili değildir. Hatta bazen ön yargılara veya yanlış bilgilere de sahip olabilmektedir. Yahudilerin Holokost süresince hiç direnmemiş oldukları bunlardan bir tanesidir ve Holokost literatüründe de önemli bir tartışmadır.⁶ Ders genel olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Öncelikle birkaç hafta boyunca öğrencilerde Holokost tarihi hakkında bir temel oluşturmaya çalışılmaktadır. Sonra dersin ikinci bölümünde öğrenciler gruplara ayrılıp bazı konuların daha aktif olarak araştırılması önerilmektedir.

Holokost tarihini de öğrencilere dört bölüme ayırarak anlatmaya çalışıyorum. Birinci bölüm 1933-1939 yılları arasında Hitler'in Almanya'da iktidara gelişinden sonra Yahudilerin Nazi Almanyası tarafından ırkçı kriterlere dayanarak « tanımlanmaları » ve toplumdan dışlanmalarını anlatmaktadır. İkinci bölüm 1939-1941/42 dönemine değinmektedir. Yahudilerin Doğu Avrupa'da gettolara kapatılmasını ve gettolardaki hayatta kalış mücadelelerini anlatmaktadır. Üçüncü bölüm ise 1941/42'den 1945'e kadar büyük çoğunlukla Sovyetler Birliği ve işgal altındaki Polonya'da

¹ Bu alanda, Pınar Dost-Niyego'nun çalışmaları dikkat çekicidir. Bkz. Seçbir Konuşmaları 28 : Geçmişle Yüzleşmede Hafızalaştırma ve Eğitimin Rolü : Holokost Örneği, [https://vimeo.com/69676563], son erişim : Aralık 2016.

² GUTTSTADT, Corry, « Holocaust'un " Faydaları " : Hatırlama, Banalleştirme, İstismar » in Birikim, Sayı 299-300, Nisan 2014, s.35.

³ JOFFO, Joseph, *Un sac de billes* (Bir Torba Bilye), Paris, Livre de Poche, 1992, 252 s. Bu tanıklığı bana özetleyen meslektaşım Ümit Yazmacı'ya teşekkür ederim.

⁴ ARENDT, Hannah, *Kötülüğün Stradanlığı : Eichmann Kudüs'te*, İstanbul, Metis, 2009, 315 s ve BAUMAN, Zygmunt, *Modernite ve Holocaust*, İstanbul, Versus, 2007, 320 s.

⁵ LANZMANN, Claude, *Shoah*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, 239 s.

⁶ Philip Friedman'ın Türkçe'ye çevrilmemiş İngilizce çalışmaları buna örnektir. FRIEDMAN, Philip, FRIEDMAN, Ada June, *Roads to Extinction. Essays on the Holocaust*, New York & Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1980, 610 s.

uygulanmış olan Nazi soykırım politikası hakkında bilgi vermektedir. Son olarak, dördüncü bölüm, Nazi soykırım politikasına karşı yürütülmeye çalışılmış ve kısmen başarılı olmuş adalet mücadelesinin ana hatlarını çizmeye çalışmaktadır. Burada da sadece Uluslararası Nürnberg Mahkemesi ve diğer Nürnberg davalarından değil, özellikle Batı Almanya'da Nazi savaş suçlularına karşı yürütülen ön soruşturmalardan da kısaca söz ediyorum.

Tarihi arka planın anlatılmasının ardından Holokost tarihinin kaynakları da öğrencilere tanıtılmaktadır. Bu tarihin başlıca kaynaklarını Nazi bürokrasisinden kalan arşivler oluşturmamaktadır. Daha çok sözel kaynaklar Holokost tarihinin yazımını mümkün kılmıştır. Sözel kaynaklardan kastımız, Raul Hilberg'in⁷ yapmış olduğu üçlü sınıflandırmadır: suçu işleyenler, mağdurlar ve tanıklar. Yani Naziler, sağ kurtulan Yahudiler ve (Polonyalı / Alman) tanıklar. Bu sözel kaynakları özellikle hukuki arşivlerde (ön soruşturma dosyaları veya dava tutanaklarında) bulmaktayız. Bunun yanında yayımlanmış tanıklıklar ile biyografilere de başvurabilmekteyiz. Öğrencilere sadece kaynakların tanıtımını yapmıyorum. Birkaç İngilizce metinden bölümler seçip, bu metinler hakkında sınıfta da tartışıyoruz. Burada iki sorun karşımıza çıkmaktadır. 1) Türkçe çok az kaynak bulunmaktadır. 2) Öğrencilerin İngilizce seviyesi de her zaman yeterli olmadığından, metnin okunmasından çok, özetini yapıyoruz. Ama bu yöntem bile öğrencilerin önemli Holokost tanıkları ile tanışmalarını sağlamaktadır. Özellikle Varşova Gettosu sınıfta oldukça ilgi çeken bir örnektir. Çünkü Nazi soykırım politikasına önemli bir direniş hareketini de içermektedir. Bu direniş sadece silahlı bir direniş değildir. Tarihçi Emmanuel Ringelblum'un olağanüstü bir dönemden geçtiklerini fark etmesi üzerine gettoda belge ve tanıklıkları toplamasıdır. Ringelblum savaştan sonra bu kaynaklardan yola çıkarak bir kitap yazmayı planlıyordu. Ancak 1942 yazına gelindiğinde, tuttuğu günlükten de anlaşılabilir gibi, savaştan sonra gettoda kimsenin sağ kurtulamayacağını anlıyor ve Oneg Shabbat direniş hareketi kapsamında toplamış olduğu belgeleri süt bidonlarına koyup, toprak altına gömdürüyor. Bu bidonlar gerçekten de savaştan sonra bulunuyor, içinde bulunan metinler temize geçiriliyor. Sayfaların bazı yerleri yağmur suyu nedeniyle okunamaz halde olsa bile, Ringelblum'un arşivlerinin çoğu böylelikle tarihçilere miras kalıyor. Ve, başka çalışmaların yanında, ABD'li tarihçi Samuel Kassow'un « Kim Hikayemizi Yazacak⁸ » başlıklı araştırmasını kaleme almasına imkan veriyor.

Holokost tarihinin kaynaklarının yanında geniş Holokost literatürünün tartışmalarının da öğrencilere tanıtılması büyük önem taşımaktadır. Christopher Browning'in« Sıradan İnsanlar⁹ » ve Primo Levi'nin « Gri Bölge » kavramları sınıfta değindiğimiz konuların başında gelmektedir. Birkaç kelimeyle özetleyecek olursak, « Sıradan İnsanlar » teziyle Browning Nazi soykırımının bir süreç veya bürokratik makineden çok, sıradan insanlar tarafından işlenmiş bir suç olduğunu vurgulamaktadır. Bu kişiler canı değildiler. Aileleri vardır. Günlük hayatta karşımıza çıkabilecek ortalama insanlardır. Ve sadece belli şartlar bir araya geldiği için bu soykırım politikasına bulaşmışlardır. Primo Levi'nin « Gri Bölge¹⁰ » kavramı ise soykırımı yaşamamış olan nesillerin tanıkları yargılamaması gerektiğini savunmaktadır. Mesela bir tanığın kampta hayatta kalma mücadelesinin Nazilerle işbirliği olarak algılanmaması gerektiğini çarpıcı örneklerle anlatmaktadır.

Ancak bu tarihi arka plan verildikten sonra, sıra öğrencilerin çalışmalarına gelecektir. Gruplar halinde öğrencilerin farklı konularda düşünmeleri istenecektir. Türkiye'de Holokost eğitiminin verilip verilmemesi / nasıl verilebileceği bunlardan bir tanesidir. Öğrencilerin konuya yaklaşımları doğal olarak farklılıklar gösterebilmektedir. Holokost'u insanlık tarihine ait görenler ve ders programlarında önemli bir yerinin bulunmasını gerektiğini savunanlar azınlıkta değildir. Bunun yanında, daha karşılaştırmalı bir yöntemi tercih edenler de bulunmaktadır. Yani sadece Holokost'u değil, başka soykırım, insanlığa karşı suç veya insan hakları ihlallerinin de işlenmesini tercih etmektedirler. Özellikle İsrail – Filistin sorunu gibi güncel konularla bağlantı kurmaya meyil gösterebilmektedirler. Yine Türkiye tarihine ait dosyalar (1915, Dersim, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül...) ilgilerini çekmektedir.

Dersimizde elde ettiğimiz deneyimden yola çıkarak şu sonuca varabiliriz. Holokost gibi hassas olarak nitelendirilebilen bir konu büyük çoğunluğu Müslüman olan öğrencilerle

⁷ Bu konuda bkz. Hilberg'in *Shoah* filminde verdiği açıklamalara.

⁸ KASSOW, Samuel, *Who Will Write Our History? Rediscovering a Hidden Archive From the Warsaw Ghetto*, New York, Vintage, 2009, 576 s.

⁹ BROWNING, Christopher, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, New York, Harper Perennial, 1998, 271 s.

¹⁰ LEVÍ, Primo, *Boğulanlar Kurtulanlar*, İstanbul, Can Yayınları, 2016, 186 s.

işlendiğinde herhangi bir önyargı, hatta olumsuz tepkiye yol açmadan, ilgiyle takip edilmektedir. Bu durum özellikle öğrencilerin aktif katılımını hedefleyen, başka suçlarla karşılaştırmaları dışlamayan bir yöntem tercih edildiğinde geçerlidir. Kütahya'daki deneyimimizin Fransa'da bazı son dönem pedagojik çalışmalardan kesin olarak ayrıldığını gözlemleyebiliyoruz. Fransa'daki Mémorial de la Shoah bünyesinde bulunan tarihçi ve Holokost eğitmenleri genel olarak İsrail-Filistin sorununun « Fransa'ya ithal edilmesi » sonucu Yahudi Soykırımı gibi bazı konuların özellikle Müslüman göçmen kökenli gençlerde tepkiyle karşılandığını belirtmektedirler. Ortak hafıza sorunsallarına çok fazla bağlı kalan bir Holokost eğitimi belki de bir « iyi niyet söyleminden » pek ileriye gidemiyordur. Fransa'daki Holokost araştırmaları tarihi olgular üzerine çalışmaktansa daha çok Holokost'u nasıl anmalıyız? Genç nesillere nasıl aktarmalıyız gibi noktalara değinmektedir. Bu çalışmalarda tarihle ilgili her şeyin zaten bilindiği ön kabulünün hakim olduğunu görmekteyiz. Annette Wieviorka'nın Holokost'un ortak hafızası etrafında dönen çalışmaları buna en önemli örneklerden biridir. Tarihten söz edildiğinde de genelde soykırımın kendisine, yani getto ve özellikle kamplara, değinmeyi pek tercih etmemektedirler. Kütahya'daki deneyimimizde ise Holokost tarihinin çarpıcı metinleri ve tartışmalarından yola çıkarak, öğrencilerin de aktif katılımını teşvik eden bir eğitim programının, « hassas » olarak kabul edilebilen bir konuyu tartışılabilir kıldığını gözlemledik.

Kaynakça

- Arendt, Hannah, *Kötülüğün Sıradanlığı : Eichmann Kudüs'te*, İstanbul, Metis, 2009, 315 s ve Bauman, Zygmunt, *Modernite ve Holocaust*, İstanbul, Versus, 2007, s.320.
- Browning, Christopher, **Ordinary Men : Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland**, New York, Harper Perennial, 1998, s.271.
- Friedman, Philip, Friedman, Ada June, *Roads to Extinction. Essays on the Holocaust*, New York & Philadelphia, **The Jewish Publication Society of America**, 1980, s.610.
- Guttstadt, Corry, « Holocaust'un " Faydaları " : Hatırlama, Banalleştirme, İstismar » in **Birikim**, Sayı 299-300, Nisan 2014, s.35.
- Joffo, Joseph, **Un sac de billes (Bir Torba Bilye)**, Paris, Livre de Poche, 1992, s.252.
- Kassow, Samuel, **Who Will Write Our History ? Rediscovering a Hidden Archive From the Warsaw Ghetto**, New York, Vintage, 2009, s.576.
- Lanzmann, Claude, **Shoah**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s.239.
- Levi, Primo, **Boğulanlar Kurtulanlar**, İstanbul, Can Yayınları, 2016, s.186.
- Seçbir Konuşmaları 28 : **Geçmişle Yüzleşmede Hafızalaştırma ve Eğitimin Rolü : Holokost Örneği**, [https://vimeo.com/69676563], son erişim : Aralık 2016.